

Edith Södergrans forhold til Rudolf Steiner*

Frode Barkved

«Sägen mig om han är en charlatan riven honom sönder med kritikens klor, men ignorera den livslevande Rudolf Steiner, det går icke an! Om man står på jorden med två fötter och har sett ett grönt blad i sitt liv.» Med dette utdraget av et brev som den svensk/finske lyrikeren Edith Södergran skrev i 1920, tre år før sin død, åpner den svenske idéhistorikeren Jan Hälls siste bok, «Vägen til landet som icke är. En essä om Edith Södergran och Rudolf Steiner».

Boken har fått en viss oppmerksomhet i svensk presse, ikke minst fordi den kaster et sterkere lys på nettopp Södergrans intensive forhold til antroposofien og Rudolf Steiner.

Hvor eksistensielt dette forholdet til Steiner var, formulerer hun helt klart i et annet brev, en måned etter det førstnevnte. Her skriver hun: «Zarathustra och Steiner, där äro mina öden.»

På spørsmålet om hvorfor denne helt essensielle siden av Södergrans biografi og forfatterskap nærmest har blitt neglisjert, svarer Häll at det er fordi Steiner ikke er stueren, og det har diverse litteraturforskere sjenert seg over. Det er interessant å legge merke til at anmelderne omtaler boken positivt sett ut fra den dokumentariske prestasjonen den er, men at flere benytter anledningen til å fremstille Rudolf Steiners antroposofi i nedsettende og raljerende ordelag.

Ingrid Elam i Dagens Nyheter (26.05.06) innleder anmeldelsen slik: «När Vilhelm Ekelund en gång fick frågan vad han tyckte om Edith Södergrans poesi svarade han efter en stunds tvekan att man nog egentligen inte behövde veta mycket mer än att hon 'till slut hamnade hos Rudolf Steiner'. Och så var den poetissan avfärdad.

Namnet Rudolf Steiner tycks bara kunna väcka två slags reaktioner: antingen den troendes hängivenhet eller skeptikerns förakt.

Steiners antroposofi är en immanent mysticism, det vill säga att han tror på en högre andlig verklighet redan i denna världen och att denna högre verklighet är möjlig att fatta med naturvetenskaplig, exakt metodik. Det låter ju inte så förargelseväckande, men om man tillägger att Steiners lära anknyter

* Artikkelen ble opprinnelig trykket i «Antroposofi i Norge» III/2006.

till 1500-talsläkaren Paracelsus' naturfilosofi och Goethes färglära, att den tror på reinkarnation och att människan måste initieras till den högre sanningen via mysteriespel som Steiner själv författade, ja, då är det inte bara Vilhelm Ekelund som kröker på läppen.» Man må altså vri litt på leppen når Steiners lære knytter an til «stueskitne» saker som Goethes fargelære og ideen om reinkarnasjon.

I en annen avis, Uppsala Nya Tidning, skriver kritikeren Staffan Bergsten (28.05.06) om Steiner: «Denne kulturfilosof, pedagog og grundare av en kvasireligiøs sekt støter de flesta normalbildade personer för pannan genom sina mystiska idéer, sin abstrakt spekulativa jargong och sina gurutäppiga pretentioner. Man tröttnar efter bara några sidors läsning i någon av hans otaliga skrifter, antingen det är en filosofisk avhandling eller ett idédrama. Vurmig, ibland rent av fnoskig – så ter han sig lätt för en nykter bedömare.»

Er man nøktern blir man altså trett av bare noen få siders lesning av Steiners bøker. Ja, han ter seg både *vurmig* og *fnoskig*, hvilket på norsk turde utlegges: svulmende og toskete.

Dette spørsmålet om hvorfor Rudolf Steiner og antroposofien så lett og såpass ofte blir fremstilt i et noe skrått spottlys i pressen, er i seg selv interessant, og hadde fortjent en nærmere undersøkelse. Det er imidlertid ikke oppgaven nå.

Vi vil heller gi noen eksempler på hvordan en som altså ikke tretnet i forhold til Steiner – Edith Södergran – opplevde ham.

Det første hun leser av Rudolf Steiner er de tre medlemsforedragene som på norsk har fått tittelen: «Menneskets og menneskehetens åndelige ledelse» (København 1911). Og den første reaksjonen hennes er at dette er rent og skjært vanvidd («rama vanvettet»). Men av en eller grunn avsluttes ikke forholdet til Steiner her. Hun leser like godt to av grunnbøkene hans: «Hvordan når man til erkjennelse av de høyere verdener?» (1909) og «Viten skapen om det skjulte» (1910). Jan Häll viser hvordan spesielt den første boken treffer henne hjemme.

Edith Södergran hadde et intimt og levende forhold til naturen. Naturopplevelsen var for henne et helt avgjørende erkjennelsesorgan. I boken «Hvordan når man til erkjennelse av de høyere verdener?» beskriver Steiner hvordan man kan øve seg i å iaktta den virkelighet som kan gi seg til kjenne som en åndelig etterklang i sansningen. Dette var gammelt nytt for Södergran. Hun hadde tidligere rygget unna alt snakk om *det transcendentale*, men samtidig *opplevd* det bakenforliggende i naturen. Og «kunde Steiner tala sant om naturen, sannare än nogon annan hon träffat på, uppvägde det alt annat, då var hon också beredd att svälja resten, ty så stark var hennes kärlek till naturen!» (Häll, s. 42)

Dette kaster lys over innledningssitatet, der hun skriver at den som har stått på jorden og sett et grønt blad i sitt liv, ikke kan ignorere den livslevende Rudolf Steiner. Det kaster dessuten lys over en annen uttalelse i de sene aforismene «Tanker om naturen». Her skriver hun: «Om vi icke bliva naturbarn komma vi icke i himmelriket, ty de religiösa hemligheterna äro naturhemligheter.»

Når hun skriver om naturen som sjel, må vi ta henne helt på alvor; for Södergran handlet det ikke om en lek med ord eller om blotte allegorier. Häll beskriver hvordan hun, i sin egen hage, opplevde naturen som levende vesener. Hennes nærmeste venninne, den daværende kjente svenske kulturpersonligheten Hagar Olsson, forteller om sitt inntrykk av Södergran: «Då hon talade om ett träd, så var det inte ett träd men en själ, som led och gladde sig så som hon själv och betraktade världen från sin egen synvinkel.» (Häll, s. 40)

Vi ser denne nærmest animistiske naturfølelsen allerede i et tidlig dikt fra 1916:

Den sörjande trädgården

*Ack, att fönstren se
och väggar minnas,
att en trädgård kan stå och sörja
och ett träd kan vända sig om och fråga:
Vem har icke kommit och vad är icke väl,
varför är tomheten tung och säger ingenting?
Det bittra nejlikorna sluta upp vid vägen,
där granens dunkel bliver outgrundligt.*

Dette er undertegnedes eksempel, og ikke hentet fra Hälls bok. Men Häll kommer også med et knippe utdrag fra dikt som viser det samme. Han skriver: «När hon i den tidiga diktningen berättar om hur hon 'talar med de fångna träden/och tröstar dem ibland' eller hur hon 'lever i vänskap med strandens gamla granar/och i hemligt samförstånd med alla unga rönnar' är det altså en realistisk återgivning av ett vardaglig naturumgänge.»

Selv om man som leser kan ta høyde for at denne beskrivelsen av naturen som vesen også må være preget av hennes egne subjektive følelser, at hun så å si tillegger tingene sine egne sjelelige opplevelser, så merker man i hennes senere diktning at hun etterstreber en helt objektiv vesensopplevelse.

Fra diktsamlingen «O himmelska klarhet» (1922, et år før sin død) heter det:

*Och marken och blomstren och stenarna tala till barnet sitt språk,
och barnet det svarar och jollrar tillbaka på skapelsens språk.
Och Gud är dold i den minsta blomman
och tingen förkunna hans namn.
Men människohjärtat som utstöts av Fadren
vet icke hur nära han bor.*

Som vi senere skal komme tilbake til, gjennomgikk også Södergran indre strider i sitt forhold til Steiner. En av dem handlet om kontrasten i henne mellom en følelsessterk og nær vesensopplevelse av naturen og Kristus kontra det hun til tider opplevde hos Steiner som et utleggende, forskende, teoretiserende forhold. I diktet «Hemkomst» fra 1922 blir det tydelig hvordan hun vender tilbake fra det teoretiserende, som hun kalte «fremmede land» – som jo ikke er ment i geografisk, men i indre betydning (hun var knapt utenfor sitt hjemsted Karelen) –, til det livsnære. Det er her hun er hjemme:

*Min barndoms träd stå jublande kring mig: o människa!
och gräset mig hälsar välkommen ur främmande land.
Mitt huvud jag lutar i gräset: nu äntligen hemma.
Nu vänder jag ryggen åt alting som ligger bakom mig:
mina enda kamrater blir skogen och stranden och sjön.*

*Nu dricker jag visdom ur granarnas saftfyllda krona,
nu dricker jag sanning ur björkens förtorkade stam,
nu dricker jag makt ur det minsta och spädaste grässtrå:
en väldig beskyddare räcker mig nådig sin hand.*

Det går frem av Södergrans korrespondanse at hun flittig gjennomfører øvelsene fra boken «Hvordan når man til erkjennelse av de høyere verdener?», og at hun fortsetter med et intensivt studie av Steiners bøker. I juni 1920 melder hun seg inn i Antroposofisk Selskap, men allerede et halvt år tidligere har hun blitt gjort kjent med at det finnes en mysterieskole i Dornach, Sveits, initiert av nettopp Steiner (Goetheanum). Og straks etter årsskiftet 1920 skriver hun et brev:

Högt vördade Dr. Steiner.

Skriver till Er för att be Er att anta mig som Er elev. Känner mig kallad till handling. Mitt uttryck är lyriken (på svenska), men har känslan av att en stor handlingsmakt bor i mig, i hur hög grad får förbli osagt här. Är lungsjuk, kroppslig kan jag prestera mycket litet. Men har inte andevetenskapen medel att

till en viss grad höja arbetsförmågan även hos en svag människa?

Om Ni finner att en ockult utveckling i detta fall är möjlig och att det kan bli ett viktig verktyg av mig, samt att man i motsvarande grad kan ta sig an min utbildning, är jag beredd att komma till Dornach. Till hösten kunde jag möjligtvis träna upp mig fysisk så pass att jag kunde orka med vistelsen i Dornach, tiden fram til dess kunde jag använda som förberedelsestid. Om det möjligtvis är brukligt att eleven ges böcker med djupare framställningar av läran, vore jag ytterst tacksam för det, tystnad och obetingat lydnad är på alla vis självskrivna här.

Jag ber Er att ta hand om mig och förfoga över mig. Det kommer att bli en stor välsignelse att ha Er som lärare.

Edith Södergran

Adress: Raivola, Finland

(Häll, s. 70-71)

Noe svar fra Steiners side kjenner vi ikke til.

Kort tid etter blir Södergran offer for spanskesyken, som hadde herjet i Europa siden 1918. Og som kjennere av hennes biografi vet: hun skulle livet igjennom kjempe med sykdom, ikke bare spanskesyken som hun overlevde, men tuberkulose, som hun til slutt døde av bare 31 år gammel.

Interessant ved Södergrans forhold til Steiner er at det ikke bare har en eksistensiell og intensiv karakter, men at det har noe motstridende, dobbelt, over seg. Den finske skribenten og språkformeren Yvonne Dunderfelt påpeker – i boken «Anthroposophie im 20. Jahrhundert» (red.: Bodo von Plato, Verlag am Goetheanum 2003) – at Södergran ikke finner seg til rette med Steiners erkjennelsesteoretiske skrifter.

Vi vet at hennes ungdoms filosof fremfor noen var Friedrich Nietzsche. I mye av hennes diktning merker man spor av hans bok «Således talte Zaratustra». Den er skrevet i et saftig og følelsesrikt språk, som må ha ligget henne nær. Steiner har en stil som er mer edruelig, også når han skriver om de helt mektige, essensielle og dramatiske livsspørsmål.

Hennes kamp med Steiners mer nøkterne og forskende attityde blir spesielt sterk de siste årene av hennes liv, som hun for øvrig gjennomlevde fattig, ensom og syk. I denne fasen av livet vender hun seg innover i dramatiske sjelekamper. Og hun knytter forbindelse med en kvinne – Svea Öberg – som representerer en naiv, hjertelig, folkelig tilnærming til Kristus. Öberg gjør et enormt sterkt inntrykk på Södergran, som aldri kunne få nok av det hun hadde å formidle om egne Kristusopplevelser. Öberg skriver: «Hon formligen slukade vart ord jag sade. En sådan längtan efter frid hade jag aldrig förr sett i någons ögon.» (Häll, s. 132)

I følge Dunderfelt vender hun seg i denne fasen av livet bort fra filosofi, kunst og kultur, fra all streben etter moralsk fullkommengjørelse, og lengter etter det naive, etter følelsenes umiddelbare nærhet til Gud.

Inspirert av den enkle, hjertelige Öberg lever Södergran seg inn i evangeliene. De gjør et sterkt inntrykk på henne, og hun begynner å tvile på Steiner. I et brev fra 1920 skriver hun: «Tycker att även Steiner är dekadent, han skorrar mot evangelierna som rostigt järn. Kristus är ljuv, kysk, majestätisk, barn. 'Saliga äro de andligen fattiga.' Himmelrikets hemligheter, nåden, känner St[einer] icke till, hans stora forskning är den sista listigaste slöjan Ahriman kasta över honom. Jag har från Steiner övergått till Kristus, men utan Steiner kan jag icke vara en enda dag.» (Häll, s. 135)

Her kommer dobbeltheten, det motstridende, tydelig frem: I sin kritikk går hun på den ene siden så langt at hun mener Steiner er offer for Ahriman, i det hun antakelig mener er en kald intellektualisering av kristendommen. Samtidig sier hun at uten Steiner kan hun ikke leve. Ja, like etter skriver hun at dersom hun hadde vært sterk nok, skulle hun dratt til Steiner i Dornach.

Og i et brev en måned senere heter det ikke lenger at Steiner *skorrar* mot evangeliene, men at hans evangelieforklaringer er herlige og riktige. Hun skriver: «Lider ohyggligt av kontrasten mellan Christus och Steiner. Kanske den existerar bara i min föreställning. Svara mig på detta, lös denna kvalfulla gåta. Mot Christus är alt natt, det nya testamentet dödar alt, alla tankar, all kultur. All plantering som min himmelska fader icke har planterad skall ryckas upp med rötterna. Steiners Evangelieförklaringar äro härliga och riktiga. Men nåden finns endast hos Ev[angelierna]. Jag har inga ord för hur jag älskar Christus. (...) O vilken kvalfull kamp jag är sliten mellan två världar. (...) Det finns ingenting stärkara enn nåden 'dess anblick dödar allting'.»

Vi kan merke oss setningen: *Jag är sliten mellan två världar*. I dette som sliter i forskjellige retninger, i det motstridende, i dobbeltheten, ser vi noe helt moderne. Og kanskje kan Edith Södergran forhold til Rudolf Steiner stå som et tydelig eksempel for det motsatte av den slappe og tilbakelente holdning som de tidligere siterte kritikere representerer: der man enten blir trøtt etter noen få siders lesning eller må «kröka på leppen».

Den ene av de to siterte kritikerne – Staffan Bergsten – er likevel inne på noe vesentlig. Han skriver: «Men ändå! Det måste finnas mer än så i hans verk, sidor som attraherade den högintelligenta och ingalunda okritiska Södergran. (...) Det den österrikiske profeten och hans karelska lärjunge redan från början hade gemensamt var den djupa förbundenheten med naturen, med djur och träd och allt levande och växande.»

Dette er en riktig og vesentlig iakttakelse når det gjelder Edith Södergrans

forhold til Rudolf Steiner. Et av hennes seneste dikt, forteller også noe om at det motstridende, at kampen, bar frukt. Gjennom de naturiaktakelsesøvelsene hun hadde oppdaget hos Steiner, der målet var å oppleve det skapende bak det skapte, kraftfeltet bak det som er fysisk synlig, eller for å si det södergransk: å komme til «landet som icke är»; der møtte hun sin egen, individuelle vei inn i livsmysteriet, og kunne til slutt si:

Mitt liv var en het villa.

*Men ett har jag funnit och ett har jag verkligen vunnit –
vägen till landet som icke är.*

Jan Häll: *Vägen till landet som icke är. En essä om Edith Södergran och Rudolf Steiner*, Bokförlaget Atlantis, Stockholm 2006.